

Intervju

Vedran Rutnik: U mišljenju ljepota se samoogleda

Intervju: Ana Galić

Photo: Vedran Rutnik, privatna arhiva

U svom izvornom radu oslovljenom *Kantov pojam genija i smisao umjetnosti* objavljenom u *Filozofskim istraživanjima*, predstavili ste rodno mjesto umjetnički lijepog kao genijalnost, po Kantu. Mi ćemo se potruditi da čitaocima predstavimo šta je to lijepo ili bolje reći umjetnički lijepo, po Kantu, a uz vašu pomoć istražićemo moguće odgovore i na razna druga pitanja koja su svakako uvijek aktualna kada govorimo o estetici, umjetnosti i Kantu. Možete li nam za početak reći kako to Kant definiše genija i koji je njegov odnos s lijepim?

Genijalnost je za Kanta sretan susret razuma i uobrazilje s jedne, te prirode i slobode s druge strane. Najveća Kantova zasluga je u tome što je estetički sud tj. ljepotu spasio od relativizma. Ljepota jest u oku promatrača, ali onog promatrača koji uistinu vidi.

Naše vrijeme je opsjednuto “mojim mišljenjem”, “mojim viđenjem”, “meni se sviđa” pa utoliko još nije zrelo za Kanta. Kant je za mentalitet našeg vremena suviše napredan mislioc, gotovo nedostižan. Pokušate li danas nekome reći da je njegovo mišljenje potpuno bezvrijedno ukoliko je ono tek njegovo subjektivno mišljenje, razjarit ćete svog sugovornika u tren oka.

Subjektivnost estetičkog suda o kojoj Kant govori nije osobna subjektivnost, već je ljepota sama ovdje subjekt. Suvremenim subjektivistima-relativistima na ovakve izjave izgori mozak jer ni u ludilu nisu spremni prihvatiti mogućnost postojanja bilo kakvog uvida koji ne bi bio puko subjektivan, naročito kad je u pitanju umjetnost. No tu se onda trebamo zapitati: ako je sve puko subjektivno i kako se kome čini, koja je onda razlika između Mona Lise i bureka?

S obzirom na niz postavljenih pitanja u vezi biti umjetnosti, odnošenja umjetničkog horizonta i prosuđivanja, kako bismo mogli definisati estetičku težnju?

Estetička težnja je prije svega težnja ljepote da se u vremenu igra sa sobom samom. Važno je razumjeti da subjekt takve težnje nije čovjek, već ljepota sama. Čovjek je, ukoliko je sretnik, pogođen ljepotom. Pod pogođenošću ovdje ne mislim na trenutnu, prolaznu dirnutost lijepim djelom, prizorom ili činom, već je riječ o bitnoj udešenosti duše pri kojoj svako odsustvo ljepote postaje opasno po život. Jednom pogođena, duša više ne umije normalno disati ukoliko sve i sva nisu u svakom trenutku prožeta ljepotom. A s obzirom na neuništivu ružnoću ljudskog svijeta, ona je prisiljena sama rađati ljepotu u svemu što gleda i dotiče. Za jednog čovjeka to je muka, za jednog genija radost, a za ljepotu samu tek igra.

Šta je to simbol apsolutnog u umjetnosti?

Prije svega, simbol apsolutnog, ukoliko je istinski simbol, nikada nije nešto manje od apsoluta samog. Tko gleda u simbol, taj gleda u apsolut.

No prethodno je pitanje koja je uloga promatrača u simbolizmu apsolutnog. Prema Kantu, ljepota nikada nije svojstvo objekta već događaj unutar subjekta. Prema tome, apsolut u promatraču već mora biti prisutan da bi se simbol uopće mogao prikazati kao simbol apsoluta. U umjetnosti, simbol apsolutnog je genijalnost, kako u stvaratelju, tako i u promatraču.

Svojom naravi umjetnost omogućava masovnu proizvodnju ne-genijalnog sadržaja koji se raspoznaje po tome što nije nošen izvornom pogođenošću lijepim već svakojakim drugim, bilo privatnim, bilo društvenim interesima.

Međutim, aktom stapanja stvaratelja i promatrača u činu umjetničkog djela, ljepota nadilazi klasičan su-

bjekt-objekt odnos. Ovdje Kantova misao postaje pomalo kontroverzna jer ukoliko je dosljedno mišljena nužno završava na tome da i promatrač na neki način mora biti genije ili mora moći suimati genijalnost da bi mogao estetički prosuđivati.

Zašto su nauka i umjetnosti međusobno bitno različiti i kao da pričaju drugim jezikom, kada je u pitanju istinitost, odnosno spoznaja i da li je ljepota najviši oblik spoznaje, kada smo već spoznaju spomenuli?

Ukoliko je zadaća znanosti spoznaja, tada sve što se danas naziva znanošću sa znanošću nema ništa zajedničko. U tom smislu jedina znanost je Hegelova Znanost logike. Sve drugo su dječje igrarije.

Odnosi li se Vaše pitanje pak na današnju znanost, tada se njezina razlika spram umjetnosti može svesti na dvije stvari: na sredstvo zahvaćanja u stvarnost i osnovni interes.

Umjetnost u stvarnost zahvaća čitavim bićem, dok znanost to čini samo razumom, a prečesto tek jednim djelićkom razuma, onim matematičko-empirijskim.

Nadalje, umjetnost je bez interesa spram stvarnosti, ona je njezin vlastiti odjek i odraz, nasuprot znanosti koja hoće sebi potčiniti stvarnost. Utoliko možemo reći da je znanost nasilno ovladavanje životom, dok je umjetnost nježan dodir prepuštanja.

Znanost i umjetnost zaista pričaju drugim jezikom. Njihova razlika nije samo kvalitativna, ona je također kvantitativna u smislu da umjetnost stoji na razini koja je znanosti nedostižna. Element kvantitativnog važno je imati u vidu kako ne bismo upali u zamku tobožnje odijeljenosti znanosti i umjetnosti u pogledu njihove biti i svrhe, kao da bi se jedna bavila istinom a druga ljepotom pa bi time bile vrijednosno neusporedive, što nipošto nije slučaj.

Samo ukoliko je riječ o istinskoj znanosti, a ne o razumsko-empirijskom lutalaštvu, možemo govoriti o nekakvoj spoznaji, a u takvoj spoznaji nestaje svaka razlika između lijepog i istinitog.

Prava umjetnost jednako je rijetka kao i prava znanost pa se nemojmo zavaravati da je sve što se naziva umjetničkim djelom samim time višeg roda od suvremene znanosti. Iako usporedba te pseudoznanosti s istinskom umjetnošću nema pretjeranog smisla jer se čini kao da uspoređujemo kruške i jabuke, ipak valja naglasiti tu prednost koju

ima umjetnost nad znanost, a koja se sastoji u tome da koliko god patvorena bila, umjetnost ipak ima potencijal probiti se do svog istinskog izraza dok sa znanost, kakvu suvremeni svijet poznaje to nije slučaj. Razlog za to leži u metafizičnosti umjetnosti koja u znanosti posve izostaje. Kvantna fizika si često umišlja da je zagrebala tu površinu no šanse su joj i dalje vrlo tanke. Jedan znanstveni genij daleko je udaljeniji od istine, a time i od ljepote usporedimo li ga s jednim umjetničkim genijem.

Da li je osjetilno u umjetnosti njen nedostatak ili njena prednost?

Ukoliko je odraz apsolutnog, može li umjetnost imati nedostatke ili prednosti? Ako se apsolut sam nadaje i kao osjetilno i kao neosjetilno (u suprotnom ne bi bio apsolut) tko je taj sudac koji će umjetnosti presuditi niži rang poradi osjetilnosti? Taj bitno kršćanski rat protiv osjetilnosti vodi jedino u zasljepljenost.

Jasno je da osjetilnost sama ne može pružiti dodir istine. Međutim, osjetilnost je sama tek ako je istinski vid u njoj odsutan. Drugim riječima, ako u stablu ne vidiš boga, ti si slijep. Nisi zarobljen osjetilom, nego ti je vid iskvaren.

Strogo govoreći, osjetilnost nikada nije i ne može biti sama. U njezinoj podlozi uvijek stoji ili sljepilo ili vid. Stoga nije pitanje je li osjetilnost prednost ili mana već je pitanje što upravlja osjetilnošću, budući da u čovjeku ona nikada nije prepuštena sama sebi.

Možete li da nam predstavite mišljenje ljepote kao stanje duše, po Kantu?

Valja naglasiti da je u mišljenju ljepote ponovno ljepota subjekt. Ovdje jasno vidite tu neraskidivu povezanost ljepote i istine. Mišljenje ljepote iliti estetički sud nije tek puka prosudba o tome je li nešto lijepo. Ta prosudba je tek nusprodukt jednog bitnijeg događaja. Mišljenje ljepote je osvrt ljepote na sebe samu, njezina vlastita samorefleksija. U mišljenju ljepota se samoogleda. Stoga nisam siguran možemo li takav događaj nazvati tek stanjem duše ili je on pak njezin iskon.

Kako to Markuse iskrivljava umjetnost shvaćenu kao sluškinju u carstvu slobode pod zakonima uma, a kako je tretira Kant?

Čitavo je 20. stoljeće jedan veliki filozofski promašaj u tom smiješnom pokušaju obračuna s Hegelom i Marcuse tu nije iznimka. Njegovo shvaćanje umjetnosti je suviše praktično. Slatko, marksistički romantično, ali u bitnom smislu promašeno. Marcuse hoće umjetnost kao sredstvo društvene preobrazbe. Međutim, kao što smo više puta spomenuli, u umjetnosti čovjek nije subjekt pa ovakva stremjenja daleko promašuju njezinu bit.

U usporedbi s ovakvim naivnim misaonim pothvatima možemo vidjeti koliko je Kantova misao zapravo čista, a zbog toga mnogima i nedostižna.

Društvena angažovanost umjetnosti može biti jedna od tema oko koje se možemo sporiti. Nakon Kanta je umjetnička agilnost i angažman, recimo po Sartreu, bila jedino što umjetničko djelo čini bitnim, npr. proza u književnosti ispunjava svoju bit ako je utilitarna, da ne pominjemo niz pravaca u samoj umjetnosti savremenog doba koje umjetnost koriste kao oruđe društvene kritike. Kant, naspram toga, tvrdi da je nezamislivo da umjetnost služi vanumjetničkim svrhama. Možete li to prokomentarisati?

Kant je po ovom pitanju daleko bliži biti onog umjetničkog nego Sartre. Društveno angažirana umjetnost je porobljavanje same umjetnosti običnom politikanstvu. Ako hoćete, to je oskrvljenje časti umjetnosti, jedan degutan pokušaj da se ono što je čisto od svake ljudske ambicije i lišeno puke vremenitosti reducira na sredstvo trivijalnih interesa. Umjetnost koja se bavi društvenom kritikom je poput rock benda koji svira obrade. Svaka čast dečki, ali gdje je vaše stvaralaštvo?

Prestanemo li se pretvarati da je sve što nosi ime umjetnosti vrijedno tog imena, možda se uspijemo približiti smislu onoga što Kant naziva estetičkim sudom. A to što oskudijevamo istinskom umjetnošću, tj. genijem, ne daje nam za pravo da od kupusa pravimo Zvezdanu noć.

Možete li nam objasniti razliku mehaničke i estetičke umjetnosti?

Mehanička umjetnost može ponekad pogoditi bit umjetnosti odnosno ljepote dok tzv. estetička umjetnost ne može nikada promašiti bit. Ona spontanitetom proizlazi iz biti dok mehanička umjetnost proizlazi iz ovladavanja

umijećem, primjerice umijećem muziciranja.

Tako možete biti izuzetan muzičar koji je većinu vremena tek mehaničar, a s druge strane možete potpuno nevjesti u muziciranju proizvesti genijalno djelo. Sve ovisi o tome što je izvor vaše umjetnosti: dosluh sa slobodom ili tehničko umijeće.

Kako bismo mogli definisati estetičku ideju, ili, kako razlikujemo estetičko osjećanje od osjećaja prijatnosti i osjećaja dobra?

Onaj kome je potrebno objašnjavati ovu razliku, taj ju neće nikada razumjeti. Nadajmo se da takvi niti ne čitaju A PRIORI.

Želimo li stvar promatrati u relaciji i hijerarhijski, osjećaj prijatnosti je najniži osjećaj, nešto viši je osjećaj dobra, a najviši je osjećaj ljepote. Međutim, po sebi je najviši onaj osjećaj koji objedinjuje sva tri, u kojemu niti nema razlike među njima. No tu se već pomalo udaljavamo od Kanta.

Možete li nam, za kraj, objasniti i kako to talenat ili duh čini da se ono neizrecivo u duševnom stanju učini uopšteno saopštivim, što nas zapravo vraća na početak i definiciju genijalnosti?

Ne radi se o tome da duh nešto posebno čini po tom pitanju. Ono neizrecivo saopćivo je svakome tko za njega ima sluha. Utoliko ono jest općenito saopćivo ali ne u smislu da bi genij morao govoriti jezikom baje iz Mrduše Donje da bi dokazao svoju genijalnost. Istina je da genijalnost maestralno spušta ideju lijepog iz sfere njene čistoće u razumljivu sliku. No nemojmo se zavaravati da svaki čovjek, ili pak svaki obrazovan čovjek, može razumjeti razumljivo. Bila bi to jedna blesava nada.

Hvala vam na izdvojenom vremenu.